

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE FIELD OF HEALTH CARE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION IN THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE

Капітан О.І., д.філос., доцент,
доцент кафедри права

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Різенко О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті визначено поняття права на охорону здоров'я у міжнародно-правових актах, окреслено сучасний стан реалізації та забезпеченості міжнародно-правових стандартів цього права та перспективи їх розвитку в Україні. Відзначено, що міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я – це передбачені міжнародно-правовими актами принципи та норми, які визначають мінімальний чи бажаний обсяг та зміст прав людини у сфері охорони здоров'я, які обумовлені досягненнями розвитку суспільства та його динамічністю, і слугують юридичними та моральними орієнтирами для розвитку національної політики у цій сфері, встановлюють обов'язки держав забезпечувати їх дотримання, охорону та захист, а також можуть передбачати і певну відповідальність у формі санкцій політичного чи політико-юридичного характеру.

Наголошено, що з метою підвищення ефективності охорони здоров'я в Україні державі слід сконцентруватися на застосуванні міжнародно-правових стандартів організації роботи національної медичної системи в умовах ринкової економіки, підготовки кадрового потенціалу у медичній сфері, розвитку медичного страхування, інноваційно-інвестиційної діяльності у галузі медицини та ін. Трансформація системи охорони здоров'я України буде успішною лише за умови раціонального поєднання найвагоміших національних здобутків у медичній галузі зі світовим досвідом і міжнародно-правовими стандартами – принципами та нормами, які містяться у міжнародно-правових актах з прав людини, та визначають зміст та обсяг прав людини у сфері охорони здоров'я, яких повинна дотримуватися наша держава.

Зазначено, що на сучасному етапі розвитку першочерговим завданням для України є створення такої правової бази у сфері охорони здоров'я, яка б цілком відповідала міжнародно-правовим стандартам й забезпечувала реалізацію цих прав і передбачала механізм їх захисту у разі порушення.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, міжнародно-правові стандарти, імплементація в національне законодавство, реформування системи охорони здоров'я, уніфікація міжнародних норм, конституційні права, захист прав пацієнтів, суспільне здоров'я та міжнародні зобов'язання.

The article defines the concept of the right to health care in international legal instruments, outlines the current state of implementation and enforcement of international legal standards of this right and the prospects for their development in Ukraine. It is noted that international legal standards in the field of health care are the principles and norms provided for in international legal instruments which determine the minimum or desirable scope and content of human rights in the field of health care, which are conditioned by the achievements of society's development and its dynamism, and serve as legal and moral guidelines for the development of national policy in this area, establish the obligations of States to ensure their observance, protection and defense, and may also provide for certain liability in the form of sanctions of political and economic nature.

It is emphasized that in order to improve the efficiency of health care in Ukraine, the state should focus on the application of international legal standards for organizing the work of the national health care system in a market economy, training human resources in the medical field, developing health insurance, innovation and investment activities in the field of medicine, etc. The transformation of Ukraine's health care system will be successful only if the most significant national achievements in the medical field are rationally combined with international experience and international legal standards – the principles and norms contained in international human rights instruments which determine the content and scope of human rights in the field of health care to which our State must adhere.

It is noted that at the present stage of development, the primary task for Ukraine is to create a legal framework in the field of health care that would fully comply with international legal standards and ensure the realization of these rights and provide for a mechanism for their protection in case of violation.

Key words: right to health care, international legal standards, implementation in national legislation, health care reform, unification of international norms, constitutional rights, protection of patients' rights, public health and international obligations.

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я є одним із конститутивних суб'єктивних прав у сучасному міжнародному праві, позаяк кожній людині повинно гарантуватися та оптимально забезпечуватися найвищий рівень її здоров'я. Нині важливим є не лише визнання та законодавче закріплення міжнародно-правових норм у сфері охорони здоров'я, але і фактична їх реалізація у будь-якій державі. Із посиленням інтеграційних процесів, глобальних викликів і воєнних реалій значно актуалізувалася проблема збереження здоров'я, зокрема загострилася потреба імплементації універсальних міжнародно-правових стандартів у національне законодавство України. Реформування національної системи охорони здоров'я України неможливе без уніфікації міжнародних норм та впровадження у вітчизняну практику кращих світових стандартів у сфері охорони здоров'я. Саме від виваженості імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я в національне законодавство України, значною

мірою залежить ефективність правових гарантій права на охорону здоров'я в Україні.

Аналіз досліджуваної проблеми. У правовій науці проблемі міжнародно-правових стандартів права на охорону здоров'я відводилася значна увага, зокрема слід відзначити праці М. Баришнікова, І. Демченко, П. Іванчова, В. Москаленко, Ю. Назарко, П. Рабінювича, І. Сеюти, Ю. Швець, В. Якубовяка. Проте варто розглянути можливості впровадження основних принципів міжнародних стандартів в Україні в умовах нинішнього реформування національної системи охорони здоров'я України. Загальнотеоретичні питання сутності національного законодавства, розгляд тенденцій його розвитку були предметом наукових розвідок О. Зайчука, В. Забігайла, В. Колодія, Н. Оніщенко та інших. За наявності значної кількості праць проблема імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я у національне законодавство України не знайшла належного висвітлення, тому потребує спеціального дослідження.

Мета статті – визначити поняття права на охорону здоров'я у міжнародно-правових актах, окреслити сучасний стан реалізації та забезпеченості міжнародно-правових стандартів цього права та перспективи їх розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний стандарт обов'язково визначається міжнародно-правовими нормами, які розвивають та конкретизують загальні принципи поваги до людини в усіх сферах життєдіяльності, зокрема і у сфері охорони здоров'я (права пацієнтів, діяльності медичних працівників. У загальному розумінні стандарт – це зразок, модель, еталон, що є взірцевим для порівняння з ним інших об'єктів. Стандарт – це встановлення очікуваної (гіпотетичної) якості, сформована модель, що є базисом процесу оцінювання, документ, який складений внаслідок консенсусу фахівців, схвалений відповідною спеціалізованою організацією та цілеспрямований на досягнення оптимального рівня впорядкованості у певній сфері [1, с. 17]. Слід зауважити, що у міжнародних стандартах встановлюється певний «мінімальний стандарт», тобто вони містять не лише перелік загальноновизнаних прав, але й фіксується необхідний обсяг цих прав щодо їх реалізації. Також, у цих стандартах можуть закріплюватися вимоги до держав відносно гарантування прав людини

Звідси, міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я – це передбачені міжнародно-правовими актами принципи та норми, які визначають мінімальний чи бажаний обсяг та зміст прав людини у сфері охорони здоров'я, які обумовлені досягненнями розвитку суспільства та його динамічністю, і слугують юридичними та моральними орієнтирами для розвитку національної політики у цій сфері, встановлюють обов'язки держав забезпечувати їх дотримання, охорону та захист, а також можуть передбачати і певну відповідальність у формі санкцій політичного чи політико-юридичного характеру [3, с. 229].

Стандарти у сфері охорони здоров'я визначаються низкою характеристичних для них ознак, які умовно можна виокремити у дві групи: загальні та спеціальні. Загальними є ті ознаки, які властиві усім міжнародно-правовим стандартам, а саме: фіксація певного обсягу та змісту прав людини; універсальність; історична змістовна динамічність; гранична абстрактність; обов'язковість; спеціфіка санкцій; можлива різна інтерпретація [4, с. 118]. Спеціальними ознаками міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я є: 1) наукова, практична та технічна обґрунтованість; 2) реальність, тобто визначеність обсягу медичної допомоги; 3) конкретність вимог до якості медичного обслуговування з урахуванням фактичного стану медичної галузі: фінансового та кадрового забезпечення, матеріально-технічного ресурсу, освітнього рівня фахівців тощо; 4) надійність, йдеться про відповідність принципам науково обґрунтованої медичної практики та узгодженість з позицією більшості висококваліфікованих лікарів; 5) чіткість, конкретність та зрозумілість дефініцій; 6) актуальність, що полягає у періодичному перегляді та аналізі раніше встановлених стандартів, виробленні механізму забезпечення та стимулювання виконання чинних стандартів [2, с. 71].

Серед основних цілей розробки міжнародно-правових стандартів в сфері охорони здоров'я слід виокремити, передусім, захист прав людини (пацієнта); охорону та зміцнення здоров'я населення; покращання якості життя суспільства шляхом удосконалення діяльності служб охорони здоров'я; розробку нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я; забезпечення соціального прогресу. Нині міжнародне право має розроблену цілу систему у сфері прав людини, основними джерелами, що визначають міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, є документи Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Ради Європи, Європейського союзу, Всесвітньої і Європейської медичних асоціацій. У міжнародному вимірі нормативно-правова база у сфері охорони здоров'я цих інституцій націлена на забезпечення прав

щодо охорони здоров'я та доступу до медичних послуг усього населення планети й ґрунтується на низці правових документів та стандартів, які різняться за спеціалізацією. Перелік цих документів не включає всі світові стандарти щодо охорони здоров'я, проте визначає найважливіші права людини, зокрема щодо впровадження у національну систему охорони здоров'я.

Слід зауважити, що не всі міжнародно-правові стандарти є обов'язковими до впровадження для держав, однак вони визначають основні засади прав пацієнтів у сфері охорони здоров'я в цивілізованих країнах. Універсальні міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я можуть бути обов'язковими для держав, що ратифікували міжнародно-правові документи, або мати суто рекомендаційний характер.

До універсальних міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я передусім належать: 1) життєвий рівень, включаючи їжу, житло, одяг, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, що є необхідним для підтримання здоров'я; 2) недопустимість залучення особи до медичних чи наукових дослідів без її вільної згоди; 3) зниження рівня мертвороджуваності, дитячої смертності та оптимальне забезпечення здорового розвитку дитини; 4) охорона материнства; 5) захист дітей і молоді у сфері охорони здоров'я 6) покращення всіх аспектів гігієни зовнішнього довкілля та гігієни праці у промисловості; 7) запобігання й лікування ендемічних, епідемічних, професійних та інших хворіб і ефективна боротьба з ними; 8) медична допомога; 9) просвітницькі та консультативні послуги; 10) сприятливі й справедливі, здорові та безпечні умови праці [5, с. 106].

Універсальні міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я можна класифікувати за певними певними критеріями: 1) *за вагомістю для їх носія*: а) основні, що безпосередньо пов'язані з правом людини на охорону здоров'я, зокрема, життєвий рівень, що є необхідним для підтримання здоров'я; запобігання та лікування ендемічних, епідемічних, професійних та інших хворіб і боротьби з ними тощо; б) додаткові, що опосередковано пов'язані з правом на охорону здоров'я, приміром, заборона катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження чи покарання, приміром, недопустимість залучення особи до медичних чи наукових дослідів без її вільної згоди; справедливі, безпечні та здорові умови праці тощо; 2) *за суб'єктом складом*: а) загальні, що є необхідними для будь-якої категорії людей, зокрема, життєвий рівень, який дозволяє підтримувати здоров'я; найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; медична допомога тощо; б) спеціальні, йдеться про можливості окремих категорій (дітей, матерів, інвалідів тощо), а саме, охорона материнства; скорочення мертвороджуваності та дитячої смертності й здорового розвитку дитини та інші [5, с. 108].

Нині виокремлюють три рівні міжнародно-правових стандартів забезпечення права на охорону здоров'я: універсальний, регіональний та спеціалізований. Універсальні нормативно-правові акти переважно носять декларативний характер і є своєрідними рекомендаціями для світової спільноти. До них належать: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про права розумово відсталих осіб, Декларація про права інвалідів, тощо. Зазначені документи встановлюють юридичні обов'язки для держав учасниць із життя законодавчих й адміністративних заходів щодо реалізації закріплених у них прав. Держави, які затвердили ці Пакти й декларації, повинні хоча би мінімально забезпечити соціально-економічні та культурні права для своїх громадян незалежно від рівня їх економічного розвитку. Універсальний рівень закріплення права на охорону здоров'я є важливою гарантією визнання світовим співтовариством цього права та покладає на держави зобов'язання щодо застосування належних механізмів його забезпечення [6, с. 7].

Нормативно-правові акти регіонального рівня є обов'язковими для країн учасниць певної організації. Виходячи рівня, особливостей та традицій розвитку певної групи країн, регіональні міжнародно-правові стандарти порівняно з універсальними можуть бути конкретними або більш широкими, і повинні містити власний політико-правовий механізм реалізації. Прикладом нормативно-правових актів регіонального рівня є документи, прийняті Європейським Союзом, зокрема Конституція Європейського Союзу, чи Радою Європи, приміром Європейська соціальна хартія.

Третій рівень міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я передбачає спеціалізовані нормативно-правові акти, прийняті спеціально створеною організацією. До них відносяться Конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці, що стосуються медичної допомоги, праці дітей, матерів, інвалідів, допомоги при хворобі. Метою цих документів є класифікація працівників за певними категоріями і визначення стандартів трудової діяльності, що не шкодять здоров'ю [6, с. 8]. Варто зазначити, що до таких організацій відносяться Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня медична асоціація, Всесвітня асоціація медичного права тощо.

Задля подальших напрямів удосконалення національної системи охорони здоров'я в Україні варто окрім іншого слід зосередитися на дотриманні конституційних норм про право особи на охорону здоров'я із врахуванням сучасних міжнародно-правових стандартів. У цьому контексті основними шляхами імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство України, як зазначає М. Баришніков [7, с. 190] є наступні:

– прямий – через обов'язкові до виконання рішення Всесвітньої організації праці та Всесвітньої організації охорони здоров'я, інших організацій, повноправними членами яких є Україна;

– опосередкований – укладання та ратифікація міжнародних угод, які містять зобов'язання для держави у сфері забезпечення права на охорону здоров'я (Угода про надання медичної допомоги громадянам держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, 27 березня 1997 року – ратифікована із застереженнями 01.06.2000 року, Угода про співробітництво в галузі охорони здоров'я і медичних наук між Міністерством охорони здоров'я України та МОЗ Китайської Народної Республіки, 31 жовтня 1992 року та інших);

– доктринальний – застосування базових ідей та засадничих принципів, що розроблені або опрацьовуються світовою спільнотою в сфері охорони здоров'я (Рекомендація №R(90)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам відносно медичних дослідів на людині від 06 лютого 1990 р.);

– інституційний – врахування напрацювань та рекомендацій міжнародних організацій у сфері охорони здоров'я, таких, як Всесвітня Асоціація медичного права, Всесвітня медична асоціація та інших.

Імплементація міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я в національне законодавство України передусім вимагає: систематизації та зіставлення норм міжнародно-правових стандартів із наявними нор-

мативними актами в Україні (ЗУ «Основи законодавства про охорону здоров'я в Україні», концепції реформування фінансування системи охорони здоров'я та ін.); дослідження норм міжнародно-правових стандартів із залученням галузевих спеціалістів, науковців та юристів.

Позаяк основними об'єктами стандартизації у сфері охорони здоров'я є: права та обов'язки населення і медичних працівників, медична інформація й звітність, управління та організація охорони здоров'я, медичні послуги, лікарські засоби, кадри, освіта та ін.. Тому вважаємо за першочергову необхідність застосовувати міжнародно-правові стандарти не лише для внесення змін у внутрішні нормативно-правові акти України, але й цю практичну площину функціонування медичної системи задля підвищення ефективності медичної допомоги: засад організації надання медичних послуг; протоколів лікування основних захворювань; міжнародної кваліфікації хвороб; підготовки кадрів, атестації та ліцензування діяльності тощо.

Так, у цьому аспекті вже розпочато роботу щодо впровадження уніфікованих міжнародних протоколів лікування, які передбачають застосування тих методів діагностики та лікування, що є ефективними та засновані на доказовій медицині, і фактично призначення неефективного лікування унеможливується. У свою чергу це значно знижує рівень захворюваності та смертності, підвищує якість медичних послуг, позаяк практикуючим лікарям пропонуються чіткі рекомендації та строюються ефективні умови надання медичної допомоги пацієнтам на усіх рівнях. Відтак, для системи охорони здоров'я важливість запровадження клінічних протоколів пов'язана із підвищенням ефективності роботи (внаслідок стандартизації надання медичної допомоги пацієнтам), оптимізації вартості лікування та підвищення рівня довіри до інституту медицини загалом.

Висновки. Отже, з метою підвищення ефективності охорони здоров'я в Україні державі слід сконцентруватися на застосуванні міжнародно-правових стандартів організації роботи національної медичної системи в умовах ринкової економіки, підготовки кадрового потенціалу у медичній сфері, розвитку медичного страхування, інноваційно-інвестиційної діяльності у галузі медицини та ін. Трансформація системи охорони здоров'я України буде успішною лише за умови раціонального поєднання найвагоміших національних здобутків у медичній галузі зі світовим досвідом і міжнародно-правовими стандартами – принципами та нормами, які містяться у міжнародно-правових актах з прав людини, та визначають зміст та обсяг прав людини у сфері охорони здоров'я, яких повинна дотримуватися наша держава.

Майбутня співпраця з міжнародним співтовариством повинна й надалі супроводжуватись імплементацією міжнародно-правових стандартів у національне законодавство України та приведенням останнього у повну відповідність до міжнародного права. Тому, на сучасному етапі розвитку першочерговим завданням для України є створення такої правової бази у сфері охорони здоров'я, яка б цілком відповідала міжнародно-правовим стандартам й забезпечувала реалізацію цих прав і передбачала механізм їх захисту у разі порушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
2. Назарко Ю. В. Міжнародно-правові стандарти права на охорону здоров'я. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 18. С. 70–77.
3. Іванчов П. В. Міжнародні стандарти забезпечення охорони здоров'я: орієнтири для України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 229–233.
4. Цебенко С., Журавель М. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я: до характеристики джерел. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. №3 (27). С. 116–123.
5. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2006. 202 с.
6. Москаленко В. Ф., Грузева Т. С., Іншакова Г. В. Право на охорону здоров'я у нормативно-правових актах міжнародного та правового рівня. Харків: Контракт, 2006. 296 с.
7. Шамич О. М. Поняття та структура природного права людини на охорону здоров'я. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2014. № 11. С. 75–92.
8. Баришніков М. Р. Міжнародне медичне право та його вплив на медичне законодавство України. *Ліки України*. 2008. № 6. С. 188–190.